

IDŐBEN ÉS TÉRBEN

MIHAILO DEJANOVIĆ MUNKÁSSÁGÁRÓL

Néhány esztendővel ezelőtt sokáig álltam Mihailo Dejanović festőművész *Női akt* című képe, valószínűleg egyik legerőteljesebb alkotása előtt. Az élmény többet jelentett számomra, mint elragadtatást. A kép természetes nagyságban készült, életesen és erőteljesen hat. Igazi művészi munka — állapítottam meg. Még ma is előttem lebeg a szenvedélyes részletekkel és egybehangolt tónusokkal teli kép elbűvölő monumentalitása a festői poézis valamennyi elemének érvényesítésével. Később tudtam meg, hogy a kép az ötvenes években készült. És egyebek mellett éppen ez a kép volt az indíték és valamilyen kötelezettség is, hogy leírjam ezeket a sorokat, amelyeket Mihailo Dejanović-Mišo kiváló szabadkai képzőművésznek szentelek.

Forró nyári nap. Kilenc óra. Mihailo Dejanović lakásának kis szobájában ülök a Puskin tér 5. szám alatti házban. Körülöttem csak képek. Megkíséreltem, hogy feltaláljam magam a különböző vásznak, befejezett vagy befejezetlen rajzok, akvarellek tengerében. A képek közül sok a három ajtós nagy szekrény mélyén hever. A műtermet jobb ha nem is említem — gondoltam magamban. Ehelyett kérdéssel térek vissza a *Női akt* című képre, amelyről Dejanović azt mondja, hogy ezzel a művével akarta megközelíteni azt, amit mint festő ma is végez. És ez így van — állapítottam meg. Másképp nem is lehet, amikor egy olyan művészről van szó, mint amilyen beszélőtársam. Beszélgetés közben érintjük mindazokat a kérdéseket, amelyek a művészettel kapcsolatban vannak és azt, amit a művészetért áldoznak. Mi minden tartja fogva a festőt... a festő és a költő létének hasonlatossága... milyen mértékben van külön jelentősége a művész vonzódásának ahhoz a technikához, amelyben alkot... az élet és a természet tényezője, ami magával ragadja és föllelkesíti... Bár tudom, hogy Dejanović annak a tézisnek a híve: vagy kép a kép, vagy nem az. Csakugyan így van — fut át agyamon a gondolat. És így egyik szó követi a másikat, utána átterelem a figyelmet a képekre, amelyek Dejanović nyelvén beszélnek, örömeivel és bánataival teli szívének dobogását hozzák, a szüzen szép síkságról beszélnek, az égboltról, amely hajnalban és alkonyatban hozzásimul ehhez a vajdasági síksághoz, az életről beszélnek úgy, ahogy azt a művész nézi, felfogja és átéli, ha az élet mindig magányosnak is tüntette fel.

Kérdezem őt: Mit jelentett és mit jelent számára alkotni?

„Mivel a mesterséget igen jelentős figurális festőktől vettem át, biztosan szükség volt arra, hogy a párizsi akadémián átvegyem a színek és a kompozíciók átfogó felismerését is. Mindent, ami körülveszi az embert. Mindig arra törekedtem, hogy lássam, mit alkotnak az emberek, és kevésbé arra,

hogyan alkotnak. Arra törekedtem, hogy megértsem a környezetet. Soha bukvalísan nem mutatom be az ambientet. Azt akarom, hogy az emberek értsék meg, mit látok vagy hogyan látom”.

Dejanović 1913-ban született Zentán. Tisztviselőcsaládból származik. Zenta, születésének helye nem hagyott mély nyomot az életében. Ebben a városban az élete épp hogy elkezdődött.

Talán azt lehetne gondolni, hogy a Tisza előre meghatározó hatással volt életútjára ...

„Nem. Ezt a szerepet a Duna töltötte be.”

A Duna az a folyó, amely elviszi a festészet kezdő lépteihez, hogy aztán végleg kikössön a festészet mellett. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a művész életútját a Duna határozta meg. Ez a folyó lesz elválaszthatatlan társa, és barátságuk többé soha nem fog megszakadni. A Dunában lelta meg az erőt és az ihletet. Számára ez a folyó szeretetet, ifjúságot jelentett... Élvezettel nézte a harmatos fűzekkel övezett folyót, amikor a reggel megmerítette magát benne; amikor a hold úgy csókolta, mint egy ártatlan menyasszonyt, amikor a távolságok zöld ölkében magukkal vitték.

A fűz és a távolságok, a síkság és a kék látóhatár körülölelte az embert és a folyót.

Dejanović bolyongott a tengeren is, a kövek között is, a városok sugárútjain is, ősi épületek és hegyek között is, de mindig visszatért a folyóhoz, visszatért a Dunához.

Az utak előtte kanyarogtak, ő pedig ezek között lelta meg a maga fájaldalmát és a maga örömét...

Dejanović kilencedik életévében elhagyja Zentát, és átköltözik Szabadkára. Itt végzi el az elemi iskolát, míg gimnáziumi éveit Újvidéken tölti.

„Az Újvidéken töltött évek a Dunával kötött barátságom évei.”

A gimnázium befejezését követő időszak jelentette számára a kezdő lép-teket a festészet felé. Ekkor ismerkedett meg Petar Dobrovićtal és Šerban-nal, akik mély hatással voltak művészi egyéniségének kibontakozására. Attól az időtől kezdve ő és festészete úgy él, mint két elválaszthatatlan jelenség: együtt haladnak mindmáig az élettel az életért. Az alkotótól az alkotásig kizárólagos tényezőként él az igazság, a szeretet és az áldozatosság.

Dobrović és Šerban mellett ifjúkorában nagy hatással volt művészetére a szerémi Bešenevo kolostor. Itt sorsdöntően hozzákapcsolódott a parasztemberhez és az emberiesség felé vezető útjaihoz. Ezen át az embert elrendelése a természet és a tájkép felé irányította. Mivel képein ritkán tüntette fel az embert, műveit olykor hidegen fogadták. De ha őt mélyebben megértjük, ha a befogadót magára ébreszti belső, „rejtett” drámai feszültsége és poézisa, akkor a „hidegség” élménye eltűnik, vagy az idővel eloszlik. Tehát a dolog nyitja abban van, hogyan kell Dejanović képeit nézni, és hogyan kell azokat értelmezni.

Dejanović mint művész magányosan élt és dolgozott. Akár tudatosan vagy nem tudatosan cselekedte ezt, akár úgy fogta fel, mint egy módszert, akár emberi természetéből, mentalitásából adódott ez, mindenesetre ez jelenlő és látható volt.

A magányosság jelen van Dejanović potréiben, sőt önarcképében is. „Soha nem végeztem alkotómunkát tömegben, mások társaságában. Sőt, ez zavart engem. Egyszerűen kerestem a nyugalmat és a teljes koncentrációt alkotómunkámhoz.” Dejanović festészete mindig elkötelezett volt. Bár-hogy is nézzük, bár-hogy is magyarázzuk, felosztva fejlődésének útját ilyen vagy olyan szakaszokra, ábrázolási formanyelvekre, ő mégis az elkötelezettség szférájában él. A mindennek fölött álló humanizmusa, az ember hétköznapjaihoz való elszegődése mellett, meg kell mondanunk, művei lírai tónusokat is tartalmaznak. Tematikája a síksághoz és a vajdasági égalj végtelen tereihez kapcsolódik. Jellemző Dejanovićra, hogy a természet részleteit nem tükrözi bukvánisan képein, nem viszi vászonra félelemmel telítetten, és nem terheli meg fölösleges „érthetőséggel”. Szerelmes a síkságba, fellelkesítik a szélességek és távolságok, a természet részleteibe mindig a dimenziók kifejező erejét és fenségességét építette be. Az általa megalkotott természet erőteljes árnyalatokkal festőien életre keltett kép, még ha koloritja szokatlanul is hat.

A művészet az emberre szüntelenül új feladatok vállalását, új áldozatokat kényszerít. Voltak nehézségek is.

„Mindaz, amit az életben csináltam, nehezen és kínszenvedéssel ment. Igen gyakran találkoztam anyagi természetű problémákkal is.”

Új ismereteket kellett szerezni, meg kellett ismerkedni a festőművészet új áramlataival.

Az 1934. esztendő nagy fordulatot jelentett további művészeti fejlődésében. Ebben az évben elszakad a Vajdaságtól, és először utazik Párizsba, ahol egészen a második világháború kezdetéig marad. Hogyan élt?

„Nappal tanultam és dolgoztam egyes festők műtermében. Azok közé a jövevények közé tartoztam, akiknek nem volt lehetőségük arra, hogy válogathassanak a festők és az iskolák között. Elfogadtam azokat, akik engem befogadtak.”

Igy, többek között, dolgozott Ensor francia mesternél, aki az expresszionisták egyik ágazatához tartozott. Járt földink, Uzelac festőművész műtermében is. Az anyagi lehetőségektől függően az esti akadémia tanfolyamait látogatta. Megélhetése, művészeti célkitűzései érdekében különféle munkákat vállalt. Egyebek között, ahogy ő maga mondja, éjszaka mint pincér dolgozott Párizs éttermeiben.

A háború a jugoszláv hadsereg katonájaként a Fruskagorában éri őt. Az ország megszállása idején rövid időre Mosztárba megy. Ott rendkívül nehéz körülmények között él. Minden idegszálával népével érzett, s már 1942-ben elment partizánnak. Mosztári tartózkodása szoros kapcsolatban és együttműködésben állt Hamza Humo íróval, aki segítségére volt a mindennapi életért és a fennmaradásért folytatott harcban.

Dejanović első önálló kiállítását 1936-ban rendezték meg Újvidéken. Megnyitó nem volt. Ezen a tárlaton akvarellekkal és rajzokkal mutatkozott be a közönségnek. Műveit csehszlovákiai, bulgáriai és görögországi utazásai során készítette.

„Úgy emlékszem vissza erre a kiállításra, mint egy sikertelen vállalkozásra, ami a képeladást illeti.”

A szabad munka, a művészi és társadalmi érvényesülés sokoldalú lehetősége, az alkotói szabadság és a művészi állásfoglalás ideje országunk fölszabadulása idején következett be — hangsúlyozza Dejanović. Már 1945-ben részt vesz az első háború utáni kiállításon Zrenjaninban, az akkori Beeskereken.

A felszabadulás után az első időben mint karikaturista dolgozott a *Slobodna Vojvodina*, a mai *Dnevnik* című lapnál. A szolgálat Bácsopolyára szolgáltatta, ahol egy ideig a népművelési feladatokat végezte. Azután önként elment Tuzlára képzőművészeti előadónak. Végül, 1948-ban Tuzláról másodszer tér vissza Szabadkára, ahol ma is él.

Szabadkára érkezve hamarosan felveszi a kapcsolatot Stevan Jenovac festővel, aki segítségére siet, hogy ismét megtalálja magát és visszanyerje az önmagába vetett hitet. Mert a háború vihara benne is meghagyta az önmagából való kiábrándulás és a hitetlenség nyomait. És sikerült megtalálnia önmagát. És úgy is mint művész, úgy is mint társadalmi munkás igen sokat jelentett Szabadka képzőművészeti életének megszervezésében, és a fejlődés útja első szakaszának előkészítésében. Erőfeszítéseket fejtett ki, hogy a társadalom legalább a legszükségesebb feltételeket teremtsen meg az amatőr-festők munkájához. Állandóan azt hangoztatta, hogy az amatőr-festők sorában fel lehet fedezni értékes és tehetséges alkotókat, akiket csak helyesen kell irányítani, s művészetüket az őket megillető helyre tenni.

„Lehet, hogy az első tekintetre nem lehet felmérni az amatőr-festők jelentőségét szocialista társadalmunkban, de tevékenységükre felfigyeltek. Az amatőr-festők a képzőművészet iránti szeretet hordozói. Napi munkájuk mellett szabad idejükben nemcsak festenek, hanem elméletileg is tanulmányozzák a képzőművészeti életben zajló eseményeket” — írta Dejanović a *Szabadkai művésztalpon megnyitása* című cikkében 1952-ben.

„Mihailo Dejanović a szabadkai képzőművészeti élet egyik szervezője” — olvasható egyebek között a *Képzőművészeti alkotómunka Szabadkán 1945—1970* című munkában.

Dejanović nem nyugszik, fest és gyűjti a képzőművészet rajongóit, mozgósítja önmagát és másokat. Fölismeri az adott pillanat jelentőségét, időszerepességét, és megalakítja a hivatásos festők és szobrászok csoportját Szabadkán. Az alapítón kívül a csoportban ott találjuk Almási Gábort, Sáfrány Imrét, Ivanyos Sándort, Milan Mijačevićet és Winkler Imrét. Ekkor kezdődött meg a szabadkai képzőművészek kiállításainak megszervezése. Ez a tevékenység a Városi Könyvtár termeiben ért el komoly eredményeket.

A hivatásos festők és szobrászok csoportjának megalakulása és tevékenysége, valamint az amatőr-festők állandó aktivitása szembetűnő sikerei után a szabadkai képzőművészeti élet fejlődésének újabb szakaszába lépett. A Városi Múzeum keretében sor kerül a képtár megnyitására. És 1952-ben éppen Dejanović rendezi meg első önálló kiállítását a galéria termeiben. Akkor 56 alkotását állította ki: 33 olajképet, 17 akvarellt, két temperát és négy pasztellképet.

Ugyancsak 1952-ben kiállítást rendez Újvidéken a Vajdasági Képzőművészek Egyesületének képtárában. Ezen a tárlaton Dejanović így nyilatkozott:

„Amint látható, munkáimon túlnyomórészt a szűkebb társadalmi jellegű szatíra érvényesül. Nyilvánvaló, hogy ezek a munkák abból az időszakból valóak, amikor karikatúrákat rajoltam. Felhasználtam az impresszionizmus vív-

mányait, és egy kicsit a realizmust is alkalmazom. Munkámban ahhoz az elvhez tartom magam, hogy minden motívum megköveteli a maga technikáját, és szigorúan ellene vagyok a festészetben használt recepteknek.”

Még ugyanebben az esztendőben, talán legtermékenyebb pályafutása idején, kiállít Zentán, Törökkanizsán, és pedig a leghűségesebb barátjával és alkotótársával, Stevan Jenovaccal. Attól az időtől kezdve egészen 1971-ig az állandó munka, utazások, új képzőművészeti törekvések feltárásának időszaka következik. Ez az a periódus, amikor Dejanović másodszor lép Párizs köveire, és igen sokat lát és tanul ebben a metropolisban. Onnan gazdagabb festészzel tér vissza, és a palettának és a színeknek a mestere új fényekben mutatkozik be. Új erővel ihletetten, belső impulzusokkal lép állványa elé, vásznain a fények és színek játéka jelentkezik, a rónákról alkotott képein finom vonalak tágitják a látóhatárt. A visszatért művész folytatja alkotómunkáját a kiállítási csarnokokban: 1953-ban önálló tárlatot rendez a Városi Könyvtárban Szabadkán, 1955-ben ismét a Városi Könyvtárban, 1955-ben a Városi Kiállítási csarnokban kollektív tárlaton jelentkezik Sáfránnyal, Petrikkel és Winklerrel; 1956-ban önálló tárlattal lép közönség elé ugyanitt; 1970-ben a Szabadkai Művészbarátok Klubjában mutatja be új alkotásait; 1971-ben a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó szalonjában rendez önálló kiállítást. Ebben az időben több kiállítást rendez Szabadkán kívül is, ezek közül a jelentősebbek a Moholon, Bajmokon, Horgoson, Bácsstopolyán és a Belgrádban rendezett tárlatai.

Dejanović egyik kezdeményezője volt a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó megalapításának. Festőművészi és szervezői munkája mellett, amely Szabadka képzőművészeti életének fellendítésére irányultak, esztendőkön át mint képzőművészeti előadó dolgozott a szabadkai tanítóképzőben és a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskolában.

Életének külön szakasza kapcsolódik a Szabadkai Népszínházhoz. Itt évadról évadra értékes munkát fejtett ki mint díszlettervező, a szerbhorvát és a magyar társulat előadásainak színpadi előkészítésén egyaránt dolgozott. Első díszletei közül ki kell emelnünk Garcia Lorca *Véres menyegzőjének* színpadi képét, azután Mrožek *Rendőrök* c. színpadi játékának díszleteit. Ilyen irányú munkásságával sokban hozzájárult a színpad korszerűsítéséhez. Ámde ez nem ment könnyen. Különböző oldalról igen nagy volt az ellenállás. Merészebb megoldásaihoz meglehetősen bizalmatlanul viszonyultak. Mi volt az az új az ő díszletterveiben?

„Díszletterveimben az új arra irányult, hogy bevezessük a dekoráció és a játéktér szimbolikus megjelölésének legszigorúbb funkcionalitását.”

Ez azt jelenti, hogy Dejanović nem arra törekedett, hogy a színen pontosan megjelölje az „életteret”, és még kevésbé azt, hogy ezen a téren mechanikusan átalakítsa a színészt. Elgondolásához kitartóan, következetesen ragaszkodott, és idővel mégis sikerült elérnie azt, hogy elgondolásait elfogadják. Mialatt díszlettervezéssel foglalkozott, továbbra is állandóan festett, nem szakadt el a palettától, a festéktől. De ez könnyen bekövetkezhett volna.

A festészet mellett idejének jelentős részét a képzőművészeti kritikának és általában a publicisztikának szenteli. Ez még az első háború utáni évekből, Újvidékről datálódik. Képzőművészeti életünk területeiről különféle jegyzeteket, cikkeket írt, beszámolt a képzőművészeti alkotók tárlatairól, s tollával a társadalmi és korszerű jelenségek és problémák széles távlatait

tárta fel. Ilyen módon is hozzájárult a művészethez, amelynek életét szentelte, és amelyért áldozatokat hozott. Írásai megjelentek a Hrvatska riječ, a Subotičke novine, a Stražilovo és a Rukovet hasábjain. Cikkeit és kritikáit olvasva nem nehéz megállapítani, milyen tárgyismerettel rendelkezett a témák megközelítésében, milyen emberi elmélyüléssel hozott ítéletet és hogyan tárgyalta egyesek műveinek értékeit, s mindig következetes maradt a képzőművészet népszerűsítésének elvéhez. Ha szükség volt rá, tudott szigorú is lenni az alkotás és az alkotó érdekében. Szakszerűen föllemelte a művész alkotásainak értékeit, s ezeket analitikusan és tudományosan elemezte.

„A művész, akit egész életén át érdekelt az ember, mint egy különleges megvilágításba helyezett alak a térben, nem engedte meg magának, hogy cserbenhagyja tényközlését...” — írta Oláh Sándor festőművész jubileuma alkalmából 1961 novemberében.

„Mint ahogy minden ember hord magában valami rögeszméből származó terhet, Matija Vuković művészi módon ennek egy részét kifejezésre juttatja. A háborús szörnyűségek, az emberi szenvedések és a belső vívódások hihetetlen erővel érvényesülnek a szobrászművek anyagában...” — írta 1963 augusztusában a *Szobrok szabad térben* című kiállítás alkalmával.

Tollát nem kerülték el a pozitív törekvések imperativusai sem az elkötelezett művészet kérdésében és az ezzel kapcsolatos problémákban. Amikor kiemelte a hagyományok szerepét a festészetben, hangsúlyozta, hogy a hagyományok szükségszerű kísérői az alkotásnak és szervesen kapcsolódnak a fiatal nemzedékhez.

Hogy Dejanović hány képet festett, azt nehéz lenne megmondani. Hogy igazában szerette a művészetet, hogy annak szentelte életét s egész lényét annak áldozta — ebben, úgy gondolom, soha és senki nem fog kételkedni. Képei Szabadkán, Zentán, Mosztárban, Szarajevóban, Sremska Mitrovicán, Újvidéken, Bácsstopolyán, Kaštel Štafilicben, Zágrábban, Belgrádban, Dubrovnikban, Rijekán és Párizsban vannak.

Dejanović életműve nem befejezett. Folytatódik tovább, és halad tovább az életről alkotott vízióival a térben és időben.

VÖLGYI Endre fordítása